

СПЕЦИФІКА АНАТОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ НАЗВ УТВОРІВ ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВОЇ ДІЛЯНКИ

Вищий державний навчальний заклад України
"Українська медична стоматологічна академія"

Актуальність теми нашого дослідження зумовлена гострою потребою впровадження української мови в найширші сфери медицини, зокрема і стоматології, впорядкування й уніфікації професійної медичної, стоматологічної термінології українською мовою.

Об'єкт дослідження — назви утворів щелепно-лицевої ділянки людини, зафіксовані в основних наукових перекладних словниках медичної лексики.

Медична термінологія — один із найскладніших і мало досліджених напрямків розвитку лексикології. Утвердження україномовної термінології на теренах стоматології практично зовсім не досліджене українською філологічною наукою попри те, що ця проблема гостро актуальна і потребує кваліфікованого погляду філолога. Адже навіть у найавторитетніших перекладних словниках, виданих у видавництві «Наукова думка», щодо термінів, які стосуються і стоматології зокрема, знаходимо чимало неточностей, розбіжностей, проблемних позицій.

Мета дослідження — охарактеризувати труднощі вживання термінів, які стосуються щелепно-лицевої ділянки (ЩЛД) людини — основної професійної зони стоматолога; виявити проблемні з точки зору орфографії та стилістики питання фіксації цих термінів у медичних словниках.

Результати дослідження. Характеристику труднощів уживання медичної лексики на позначення утворів ЩЛД ми розподілили за відповідними групами згідно з анатомічним призначенням і топографією: кістки, м'язи, нерви, по-

рожнина рота (ясна, зуби) кровоносні судини, залози. •

У назвах кісток ЩЛД маємо такі проблеми. «Решетчатая кость» перекладається як «решітчаста кістка» [5,178], хоча відповідно до лексичного значення цього терміна і топографії власне органа має бути «решіткова» [2,642]. Є також правописні та словотворчі труднощі терміновживання щодо таких кісткових утворів: слезная кость — *слізна кістка* (непр. «сльозна»); сошник — *леміш* (vomer), відповідно: *лемешеве-півховий канал*; *лемешеве-дзьобовий канал*; *лемешеве-півхова борозна*; *крило лемеша*; *борозна лемеша*; *хоанний гребінь лемеша*; *клиноподібна частина лемеша* (найчастіше і в україномовних текстах зустрічаємо «сошник»); небная кость — *піднебінна кістка*; скуловая кость — *вилічна кістка* (а не «виліцева»), відповідно в ній — *вилічно-очноймковий отвір*; *вилічно-лицевий отвір*; *вилічно-скроневиий отвір*.

Складний варіант перекладу має рос. термін «глазница» — «очна ямка», звідси — *очноймкова порожнина*; *очноймковий вхід*; *очноймковий край*; *надочноймковий край*; *підочноймковий край*; *верхня очноймкова щілина*).

Часто в мові стоматологів зустрічаємо термін «альвеолярний паросток», а має бути «*відросток*», адже паросток — це «молоде стебло рослини; парість, пагін, зеленець» [1, т.2, с.537], а відросток — це «3. *анат.* Відгалуження якогось органа в організмі. *Червоподібний відросток сліпої кишки*; *Відростки шийних хребців*» [1, т.1, с.323].

Термін «окістя» (рос. — надкост-ница) (*окістя альвеоли*; *окістя*

очної ямки; *окістя зуба*) викликає правописні труднощі, особливо в прикметниковій формі — «окісний», бо в українській мові противагу російській відбувається спрощення групи приголосних згідно з орфографічними нормами, наприклад: *слизово-окісний клопоть*.

З російської «влагалищный отросток» (processus vaginalis) (у клиноподібній кістці) перекладаємо як «*півховий відросток*», відповідно: *піднебінно-півхова борозна*; *лемешеве-півхова борозна*; в скроневиї кістці — *півха шилоподібного відростка*.

Термін «улитка» в українській мові щодо скроневиї кістки перекладається як «*завитка*», тому: *canalculus cochleae* — *каналець за витки*; *apertura canaliculi cochleae* — *отвір каналця за витки*.

Щодо характеристики кісток нижньої щелепи маємо теж низку проблемних питань і труднощів слововживання, пов'язаних насамперед із білінгвізмом місцевого мовного середовища. Так, «подъязыковая ямка» має перекладатися як «*під'язикова ямка*», а не «під'язична», так само — «*під'язикова кістка*». У словнику О.К. Усатенка зафіксована розбіжність такого характеру: термін «подъязычно-язычный» перекладається як «під'язиково-язиковий», а наступне слово «подъязычный» — як «під'язиковий» і «під'язичний» Г5.2901. «*Межальрипляпны ПР-регородки*» слід перекладати як «*міжальвеолярні перегородки*», а не «перетинки», бо останній термін стосується шкірних утворів між кістками на лапках птахів.

«Ветвь нижней челюсти» перекладається як «*гілка нижньої*

щелепи», хоча нерідко можна зустріти неправильну форму «вітка» — кальку з російської мови.

Ямки мають такий правильний варіант перекладу: височная — *скронева*; подвисочная — *підскронева*; крылонебная — *крилопіднебінна*; ладьевидная — *човноподібна*; костное небо — *кісткове піднебіння*.

«Височно-нижнечелюстной сустав» перекладаємо як «*скронево-нижньощелепний суглоб*» (увага до правопису!); мышелок — *виросток (потиличний виросток; виростковий канал; виросткова ямка)*.

З російської мови «подбородок» перекладаємо як «*підборіддя*», тому відповідно до словотворчих норм української мови маємо: *підборідний виступ; підборідний горбок; підборідний отвір*.

Складні випадки перекладу з російської мови назв кісток нижньої щелепи стосуються слова «брюхо». Українською мовою — це «*черевце*», а «брюшко» — «*черевце*», тому, скажімо, fossa digastrica — *двочеревцева ямка*.

З російської мови слово «ячейка» перекладаємо як «*комірка*», тому: foramina alveolaria — *коміркові отвори*; canales alveolares — *коміркові канали*; processus alveolaris — *комірковий* ('синонім — *альвеолярний*) *відросток*; arcus alveolaris — *коміркова дуга*; alveoli dentales — *зубні комірки*; septa interalveolaria — *міжкоміркові перегородки*. Причому в цих і подібних термінах цілком правомірно замість питомого слова «комірковий» можна вживати синонім іншомовного походження «альвеолярний».

Для характеристики м'язів ЩЛД уживаємо терміни, щодо яких теж виникають певні правописні та словотворчі труднощі. Так, «щечная мышца» — «*щічний м'яз*» згідно із чергуванням голосних о, е з / у відкритому і закритому складі. «Крыловидная мышца» — «*крилоподібний м'яз*»; «подбородочная мышца» — «*підборідний м'яз*» (часто зустрічаємо неправильні форми «підборідковий» та «підбо-

рідочний»). Правильний переклад терміна «ресничная мышца» — «*війковий м'яз*», тоді як часто вживається неправильне «*війчастий*».

Загалом спільними словотворчими нормами для назв м'язів в українській мові є використання суфікса -ач- і форма терміна-прикладки, наприклад: *м'яз-обертач, м'яз-згинач, м'яз-розгинач, м'яз-привертач, м'яз-відвертач, м'яз-замикач, м'яз-розширювач, м'яз-зморщувач брови*.

Окремо виділимо назви окремих м'язів язика {*підборідно-язиковий, підязиково-язиковий, хрящозязиковий, ріжково-язиковий, шило-язиковий, верхній поздовжній м'яз, нижній поздовжній, поперечний м'яз, піднебінно-язиковий*} та м'язів м'якого піднебіння: *м'яз-підіймач піднебінної завіски; м'яз-натягувач піднебінної завіски; піднебінно-язиковий; піднебінно-глотковий*.

Далі охарактеризуємо найхарактерніші труднощі терміновживання щодо нервів ЩЛД: глазодвигательный нерв — *око-руховий нерв*; лицевой — *лицевий (лицьовий)*; обонятельный — *нюховий*; подглазничный — *підочном'яковий*; языкоглоточный — *язикоглотковий*, блуждающий — *блукаючий*.

Як ми вже зазначали, не слід сплутувати терміни-пароніми «*війковий*» і «*повіковий*» (відповідно рос. «ресничный» і «вековый»): пп. ciliares longi — *довгі війкові нерви*, а гг. palpebrals — *повікові гілки*.

З російської мови термін «сплетение» перекладаємо як «*сплетення*» (неправильно — «сплетіння»), тому: plexus dentalis superior — *верхнє зубне сплетення*; plexus dentalis inferior — *нижнє зубне сплетення*; plexus intraparotideus — *внутрішньопривушне сплєтєння* і т.д.

Нагадаємо правильні україномовні форми основних назв зубів та зубних поверхонь: *різець, ікло, кутній зуб* (іншомовний синонім — *моляр*); *артикулюючі, жувальні, конвергуючі, різцеподібні, шипуваті, молочні, постійні зуби; жу-*

вальна поверхня зуба, різальний край (margo incisalis).

З російської мови українською слово «бугорок» перекладається як «*горбок*», тому відповідно: tuberculum dentis — *бугорок зуба* — *горбок зуба*.

Окремо виділимо норму вживання терміна «опорные зубы» в українській мові. Правильно — «*опорні зуби*», а не «*опірні*», бо іменник «опора» має лексичне значення «те, на що спираються або на що можна спертися» [1, т.2, с.472], тоді як іменник «опір», від якого походить прикметник «опірний», означає «2. здатність протистояти, протидіяти» [1, т.2, с.468].

Слід пам'ятати, що іменник «зуб» у називному відмінку множини має закінчення -и: *два зуби* і т. д. (помилка також унаслідок білінгвізму, бо рос. — два зуба).

Іменник «ікло» в родовому відмінку множини має форму «іклів» [2, С.285], а часто вживають неправильну форму «ікол»; прикметникові терміни відповідно: fossa canina — *іклова ямка*; stria canina — *іклова стрічка*; sulcus caninus — *іклова борозна*.

Слід особливо підкреслити, що іменник «ясна» вживається в українській мові тільки у формі множини, тому, скажімо, речення «На десне верхньої щелепи сужены сосуды» перекладаємо так: «На *яснах* верхньої щелепи *звужені судини*». Прикметник від «ясна» — «*ясенний*», тоді як у навчально-науковій літературі та мові стоматологів зустрічаємо найнеймовірніші неправильні форми.

На особливу увагу заслуговує вживання термінів «пародонт» і «періодонт», які в родовому відмінку однини мають закінчення -а, як і більшість іменників на позначення анатомічних утворів ЩЛД: лоба, носа, рота, язика, відростка, скелета, черепа (але назви хвороб мають закінчення -у: карієсу, пародонтиту, періодонтиту).

Іменник «періодонт» має префікс *peri-*. Така правописна специфіка регламентується правилом, за яким префікс *peri-* з російської мови в українській мові вживаємо

з буквою *и* перед приголосними [перибронхіт, перикард, перипроктит] та з буквою *і* — перед голосними [періодонт, періодонтальна щілина, періодонтальна зв'язка, періост; періаденіт, періімплантит; періапикальний].

Особливі труднощі виникають у вживанні терміна «миндалина» (рос). Як правило, перекладають його як «мигдалина», тоді як правильний переклад назви цього утвору як частки парного органа лімфатичної системи — «мигда-

лик»: глотковий мигдалик, піднебінний мигдалик, язиковий мигдалик.

Проблемним, на наш погляд, є переклад терміна «щитовидные вены» як «щитовидні вени», зафіксований практично у всіх перекладних словниках [5; 3]. Причиною такого калькування з російської є назва залози — «щитовидна», що не відповідає словотворчим нормам української мови, за якими продуктивнішою є морфема «-подібний»: крилопо-

дібний м'яз, груднино-ключично-соскоподібний м'яз, дзьобоподібний м'яз, келихоподібні клітини іт.д.

Префікс *при-* вживаємо на позначення слинної залози: *приушна слинна залоза*, а в словнику О.К. Усатенка знову зустрічаємо недоречність. Так, термін «околоушно-жевательный» перекладається як «навколоушно-жувальний», а наступне слово «околоушный» — як «привушний» [5,245].

Висновки

Отже, подібні неточності, а то і парадоксальні орфографічні та лексичні ситуації, виявлені нами щодо термінів на позначення утворів щелепно-лицевої ділянки, стосуються й багатьох інших україномовних медичних термінів. Науковцям, лікарям, студентам у своїй роботі слід користуватися авторитетними перекладними словниками, насамперед виданими у видавництві «Наукова думка», орфографічними словниками Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту української мови Академії наук України.

Тому проблема дослідження, впорядкування й уніфікації україномовної медичної терміносистеми, зокрема стоматологічної, потребує ще багатьох зусиль українських учених-філологів у подальших дослідженнях, адже розв'язання її вкрай необхідне для української медичної науки і практики.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. - К.: Аконті, 2001.
2. Орфографічний словник української мови.- К.: Довіра, 1994. - 864 с.
3. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина- К.: Наук.думка, 1996 - 660 с.

4. Український правопис- К.: Наук, думка, 1993. - 240 с.

5. Усатенко О.К. Російсько-український словник медичної термінології/О.К. Усатенко- К.: Наук, думка, 1996.- 463 с.

Стаття надійшла
7.09.2010 р.

Резюме

В статті на матеріалі основних перекладних словників медичної лексики проаналізовані труднощі перекладу (з російської мови) і використання анатомічних термінів, що позначають формування челюстно-лицевої області людини як професійної зони стоматолога.

Ключевые слова: анатомические термины, русско-украинские медицинские словари, латинские термины, стоматология, челюстно-лицевая область.

Summary

In the article on material of the basic translated dictionaries of medical vocabulary difficulties of translation (from Russian) and use of anatomic terms, designating formations of maxillifacial area of man as a professional area of stomatology are analysed.

Key words: anatomic terms, Russian-Ukrainian medical dictionaries, Latin terms, stomatology, maxillifacial area.